

Сучасні структурно-динамічні тенденції розвитку підприємств малого бізнесу харчової промисловості в Україні

Тішаков Петро¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.03.2025	Економіка	30.341.1

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15267592>

Анотація. У статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку малого бізнесу в харчовій промисловості України в умовах воєнного стану та економічної нестабільності. Досліджено вплив військових та основні економічні фактори, що ускладнюють розвиток галузі, включаючи інфляцію, падіння курсу гривні, зниження купівельної спроможності населення та збільшення податкового навантаження. Висвітлено соціальні аспекти, такі як дефіцит кадрів через мобілізацію та еміграцію, а також вплив неофіційної зайнятості на фінансову стабільність малого бізнесу. Особливу увагу приділено аналізу державних та міжнародних програм підтримки малого бізнесу, зокрема «Власна справа», «Доступні кредити 5-7-9%», «EU4Business» та ініціативам USAID, які спрямовані на подолання кризових явищ.

Ключові слова: малий бізнес, харчова промисловість, війна, економічні фактори, державна підтримка, інновації, підприємництво.

Modern structural and dynamic trends in the development of small businesses in the food industry in Ukraine

Annotation. Problem statement. The war in Ukraine significantly affected the functioning of small businesses in the food industry, which was manifested in a reduction in their number, reduced production capacity and reduced profitability. The main challenges for the industry were the physical destruction of enterprises and farms, mining of agricultural lands, instability of the hryvnia exchange rate, inflation, lack of investment, problems with logistics and the outflow of labor due to mobilization and emigration. At the same time, state and international support programs create opportunities for the partial restoration of enterprises, which requires an analysis of their effectiveness and impact on the industry.

The purpose of this scientific work is to analyze the current structural and dynamic trends in the development of small businesses in the food industry of Ukraine in war conditions, identify the main problems that hinder its functioning, as well as assess the effectiveness of state and international support programs.

The study used a wide range of sources, including scientific articles, online resources, data from the State Statistics Service of Ukraine (SSU) and the International Trade Center (ITC), as well as textbooks and regulations. To analyze current trends in the development of small businesses in the food industry, comparative methods were used to assess the dynamics of changes in the industry, structural analysis to determine the share of small businesses, and a

¹аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1535-0648>

graphical method to visualize the data obtained and identify patterns in the development of the industry.

The article examines the current structural and dynamic trends in the development of small businesses in Ukraine's food industry under wartime conditions and economic instability. The study analyzes the impact of military actions on enterprises, including the physical destruction of production facilities, logistical blockades, and asset losses. Key economic factors complicating business growth, such as inflation, currency depreciation, declining consumer purchasing power, and increased taxation, are outlined. Social challenges, including labor shortages due to mobilization and emigration, as well as the effect of informal employment on financial stability, are also explored. Special attention is given to an assessment of governmental and international support programs. The findings emphasize the need for expanded state support mechanisms, adaptation of business models, and the development of innovative entrepreneurship formats to sustain and grow small businesses in Ukraine's food industry.

Keywords: small business, food industry, wartime, economic factors, state support, innovation, entrepreneurship.

Вступ

Постановка проблеми. Війна в Україні суттєво вплинула на функціонування підприємств малого бізнесу харчової промисловості, що проявилось у скороченні їх кількості, зниженні виробничих потужностей та зменшенні прибутковості. Основними викликами для галузі стали фізичні руйнування підприємств та ферм, мінування сільськогосподарських угідь, нестабільність курсу гривні, інфляція, брак інвестицій, проблеми з логістикою та відтік робочої сили через мобілізацію та еміграцію. Одночасно з цим державні та міжнародні програми підтримки створюють можливості для часткового відновлення підприємств, що вимагає аналізу їхньої ефективності та впливу на галузь.

Метою цієї наукової роботи є аналіз сучасних структурно-динамічних тенденцій розвитку малого бізнесу у харчовій промисловості України в умовах війни, визначення основних проблем, що перешкоджають його функціонуванню, а також оцінка ефективності державних і міжнародних програм підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження демонструють, що малий бізнес у харчовій промисловості України, незважаючи на кризові умови, проявляє високу адаптивність та потенціал до зростання. Дослідження авторства Томалія Т. та Прилепа Т. [10](2023) вказують на стійкість та розширення малого бізнесу у сфері громадського харчування, зокрема кав'ярень і пекарень, які в Києві зросли на 25% у 2022-2023 роках. Водночас, Стрижак О. та Похуда [19] підкреслюють важливість управління брендом і цифрового маркетингу для забезпечення стабільності малих підприємств у кризовий період. Роїк О. та Маліш В. [15] відзначають переорієнтацію ресторанного бізнесу на доставку та волонтерські ініціативи, що сприяє збереженню діяльності малих підприємств. Ставська Ю. [18] вказує на зміну формату малого бізнесу в HoReCa, зокрема розвиток Dark Kitchen і Food Box. Язіна В. [12] аналізує вплив війни на ресторанний сектор, наголошуючи на важливості локальних ресурсів і адаптації ланцюгів постачання. Проте, малий бізнес в сфері харчової промисловості не обмежується лише ресторанною справою, яка більше належить до сфери обслуговування. Інтерес становлять підприємства реального сектору, що здатні забезпечувати переробку сільгоспсировини та експортувати готову продукцію за кордон.

Матеріали та методи

У дослідженні використано широкий спектр джерел, зокрема наукові статті, онлайн-ресурси, дані Державної служби статистики України (Держстат) та

Міжнародного торговельного центру (ІТС), а також підручники та нормативні акти. Для аналізу сучасних тенденцій розвитку малого бізнесу в харчовій промисловості застосовано методи порівняння, що дозволяє оцінити динаміку змін у галузі, структурного аналізу для визначення частки малого бізнесу, а також графічний метод для візуалізації отриманих даних та виявлення закономірностей у розвитку галузі.

Результати

Малий бізнес є фундаментом економіки будь-якої країни, зокрема і України, оскільки забезпечує значну частку зайнятості населення, сприяє конкуренції, наповнює бюджет через податки та стимулює розвиток інновацій. Він характеризується гнучкістю, швидко адаптується до змін ринку, створює нові робочі місця та забезпечує населення товарами і послугами, що робить його критично важливим для економічної стабільності та зростання. В Україні малий бізнес є основним фактором у боротьбі з безробіттям, особливо в умовах воєнного стану та сприяє відновленню економіки через підприємницьку ініціативу, а також відіграє важливу роль у децентралізації, розвиваючи місцеві громади та підвищуючи рівень життя.

Для початку необхідно зазначити, що Класифікація підприємств в Україні здійснюється відповідно до Статті 55 Господарського кодексу України [4] за двома основними критеріями: річним доходом і середньою кількістю працівників за звітний період:

- 1) Мікропідприємства – дохід не перевищує 2 млн євро, до 10 працівників;
- 2) Малі підприємства – дохід не перевищує 10 млн євро, до 50 працівників;
- 3) Середні підприємства – інші суб'єкти господарювання, які не входять до малих чи великих;
- 4) Великі підприємства – дохід понад 50 млн євро, понад 250 працівників.

До малого бізнесу в Україні відносять малі підприємства, мікропідприємства, а також Фізичних осіб-підприємців (ФОП), які ведуть господарську діяльність без створення юридичної особи.

Харчова галузь України є стратегічним сектором економіки, оскільки забезпечує продовольчу безпеку, є важливим джерелом валютних надходжень та формує значну частку ВВП країни. Україна традиційно займає лідируючі позиції у світовому виробництві та експорті зернових, олійних культур, м'ясо-молочної продукції та цукру, що робить її ключовим гравцем на міжнародному ринку продовольства. Причинами успіху є родючі ґрунти, сприятливий клімат, розвинена агропромислова база та доступ до глобальних ринків через морські порти. Однак через війну галузь зазнала значного занепаду через знищення підприємств, окупацію частини аграрних територій, проблеми з логістикою, блокаду Чорного моря та зниження інвестицій. Попри ці виклики, харчова промисловість адаптується, розвиваючи альтернативні логістичні маршрути, зміщуючи акцент на внутрішнє споживання та залучаючи міжнародну підтримку для відновлення виробничих потужностей[3]. Торговий баланс харчової продукції України наведено на рис 1.

Дані Держстату за 2024 рік свідчать про те, що, незважаючи на військові дії, Україна не лише повністю забезпечує себе сільськогосподарською продукцією, а й залишається важливим гарантом світової продовольчої безпеки. Найбільший позитивний торговий баланс зафіксовано у категорії продуктів рослинного походження (+13,5 млрд дол. США), що підтверджує лідерські позиції країни в експорті зернових та олійних культур. Значний профіцит також спостерігається у сегменті жирів та олій (+2,8 млрд дол.). Загальний тренд зростання експорту, відзначений зеленими показниками (+15,5% у продуктах рослинного походження, +13,3% у жирах та оліях, +20,6% у живих тваринах і продуктах тваринного походження, +12,5% у готових харчових продуктах), свідчить про

поступове відновлення торгівлі попри війну, що є сигналом як для внутрішньої економіки, так і для глобальних продовольчих ланцюгів.

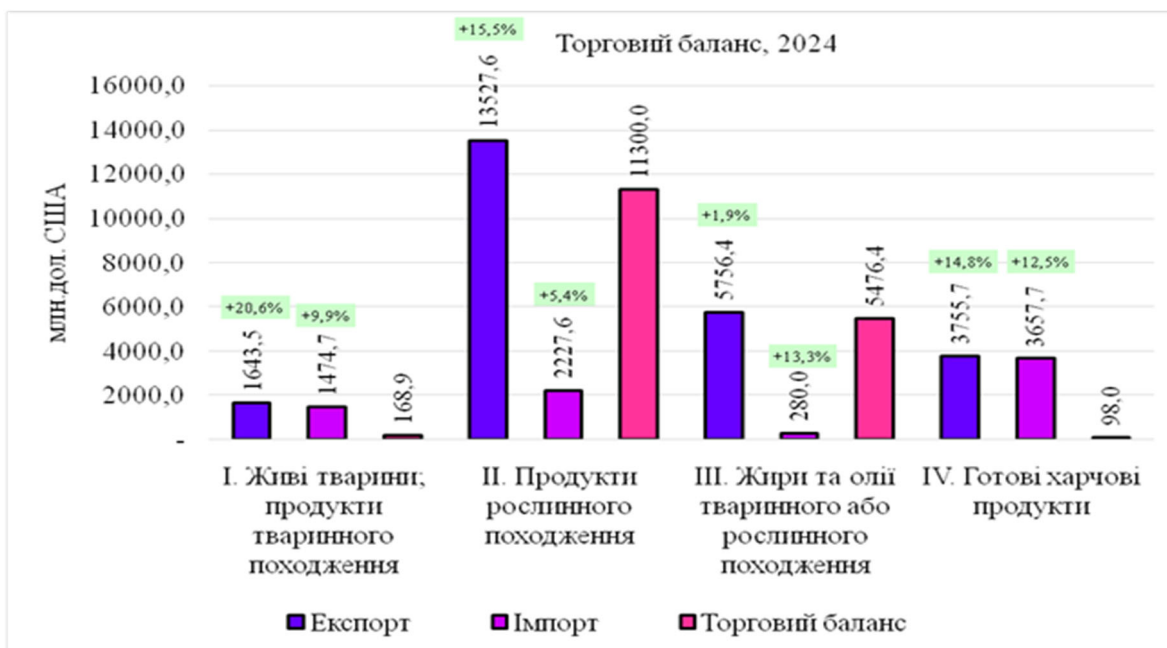

Рис.1. Торговий баланс харчової продукції України за 2024 рік, %

Джерело: розроблено автором на основі даних державної статистики України [9]
Проаналізуємо головні категорії експорту харчової продукції України на рис. 2.

Рис.2. Головні категорії експорту харчової продукції України за 2023 рік, %
Джерело: розроблено автором на основі International Trade Centre [14]

Згідно з даними ІТС, Україна займає Топ-20 позиції на світовому харчовому ринку в кількох категоріях харчових та сільськогосподарських продуктів. Найбільша частка у світовому експорті припадає на насіння ріпаку – 7,7%, що забезпечує Україні 4-те місце у світі. Важливими експортними позиціями є також натуральний мед (5,6%, 5-те місце) та насіння соняшнику (5,3%, 5-те місце). Значну частку становлять також зернові культури (5,0%, 7-ме місце) та насіння та плоди олійних культур (3,8%, 7-ме місце). Інші важливі категорії – жири та масла тваринного й рослинного походження (1,9%, 8-ме місце) та соєві боби (1,4%, 5-те місце). Рис. 2 підтверджує, що Україна залишається важливим гравцем у постачанні аграрної сировини та напівфабрикатів, зокрема олійних і зернових культур, тоді як продукція з глибшою переробкою має нижчу конкурентоспроможність на світовому ринку.

Для того, щоб зрозуміти, яку роль відіграє малий бізнес на харчовому ринку, дослідимо загальний розподіл кількості підприємств за розміром на Рис. 3.

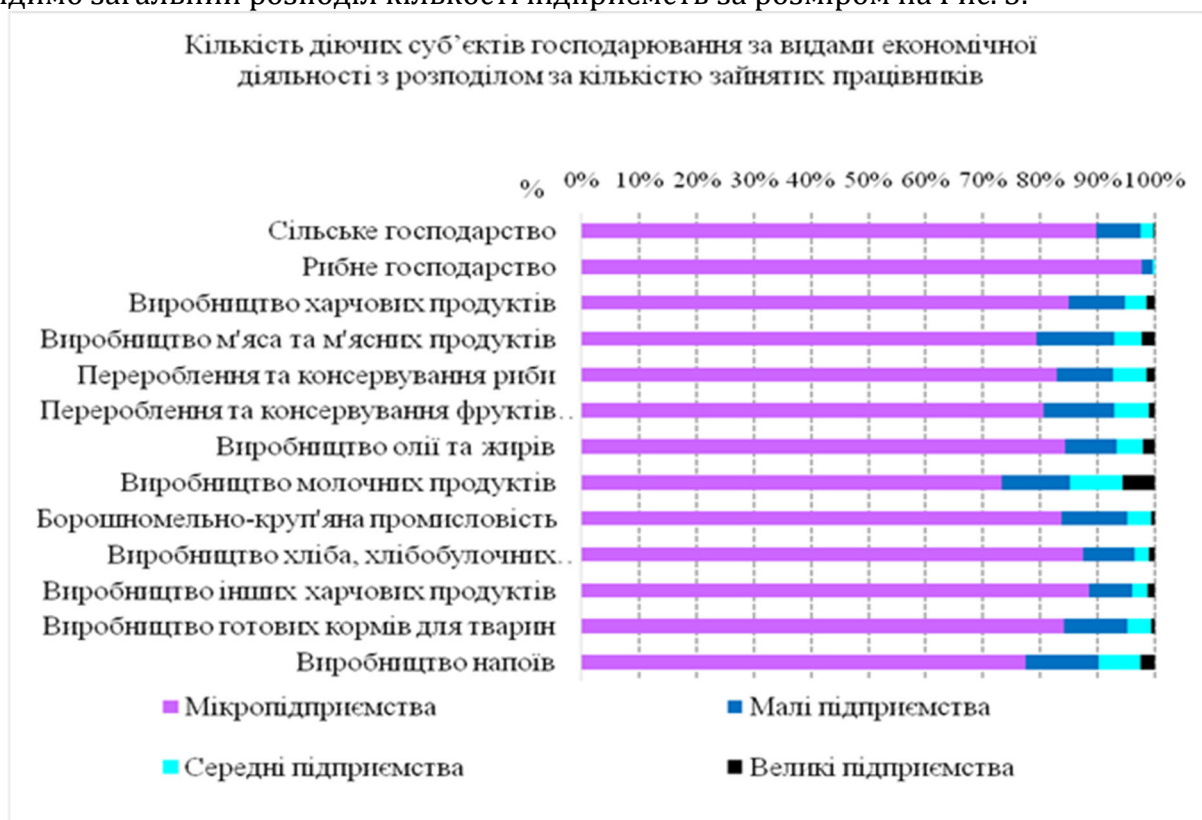

Рис.3. Структура ринку харчової продукції України за 2023 рік, %

Джерело: розроблено автором на основі даних державної статистики України [6]

Малий бізнес (мікро- та малі підприємства) складає основу більшості харчових галузей України. У сільському та рибному господарстві, а також у переробці сільськогосподарської продукції домінують мікропідприємства. У таких галузях, як виробництво хлібобулочних виробів, переробка фруктів і овочів, виробництво молочних продуктів та олій, малі підприємства також відіграють ключову роль, що підтверджує значний рівень децентралізації харчової промисловості. Середні та великі підприємства мають сильні позиції лише у стратегічно важливих секторах, таких як виробництво олії, борошномельно-круп'яна промисловість та виготовлення напоїв, де потрібні значні інвестиції та масштабні виробничі потужності. Можна дійти висновку, малий бізнес забезпечує гнучкість, диверсифікацію ринку, доступність продукції для населення та сприяє економічній стабільності регіонів, що особливо важливо в умовах воєнних викликів. Важливо зазначити, що дані по обсягу виробництва за секторами частково недоступні через виконання вимог Закону України «Про офіційну статистику»[8] щодо

забезпечення гарантій органів державної статистики щодо статистичної конфіденційності.

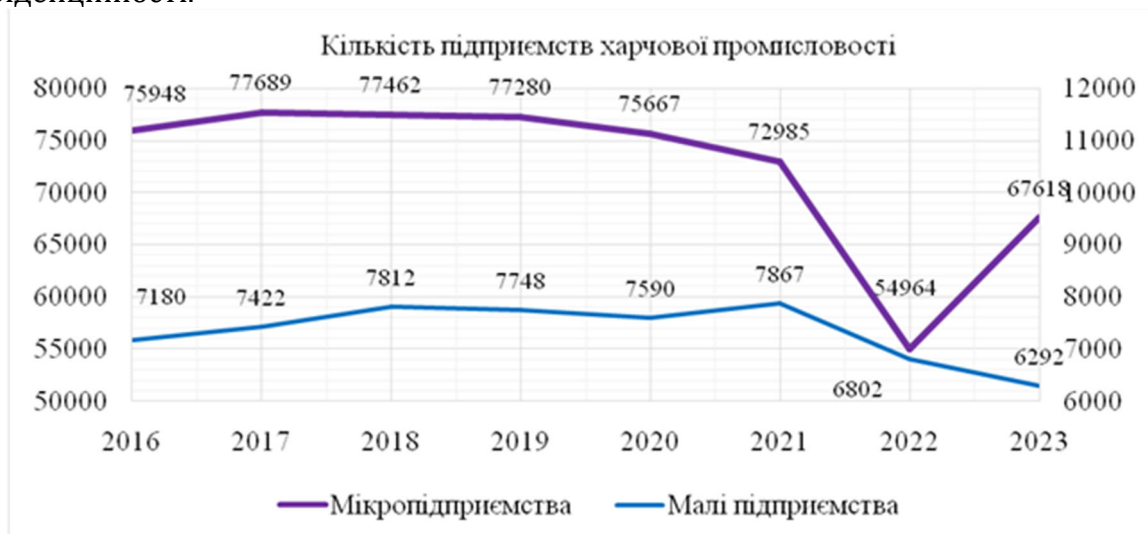

Рис.4. Кількість підприємств харчової промисловості за 2016-2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі даних державної статистики України [6]

Дані чітко демонструють кризу малого бізнесу в харчовій промисловості України у 2022-2023 роках, спричинену війною. Найбільший удар припав на мікропідприємства, кількість яких у 2022 році скоротилася до 54 964 з 72 985 у 2021 році, що свідчить про масове закриття бізнесів через бойові дії, руйнування виробничих потужностей, втрату ринків збуту та логістичні проблеми. Малий бізнес також зазнав значного скорочення – у 2022 році їхня кількість впала до 6 802, що є мінімальним показником за весь період спостережень. Проте у 2023 році помітне часткове відновлення: кількість мікропідприємств зросла до 67 618, а малих – до 6 292. Попри це, рівень до 2021 року ще не відновлено, а це означає, що малий бізнес все ще перебуває в стані кризи та потребує подальших стимулів для зростання.

Занепад розвитку малого харчового бізнесу в Україні у 2022–2023 роках спричинений комплексом взаємопов'язаних факторів, серед яких ключовими є військові дії, економічна нестабільність, соціальні проблеми та логістичні труднощі (Рис.5).

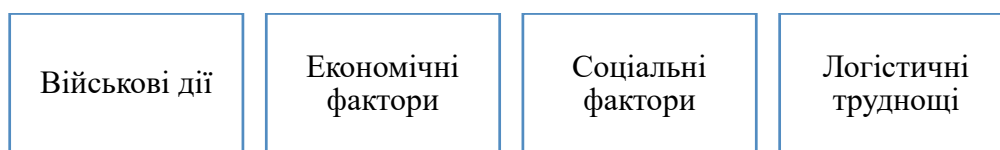

Рис.5. Основні фактори впливу на малий бізнес в Україні

Джерело: складено автором

Фізичне руйнування підприємств, втрата активів, окупація територій, мінування полів та блокада портів стали ударом для малого бізнесу, особливо в аграрному та переробному секторах. Наприклад, через бойові дії та російські обстріли було зруйновано десятки молочних ферм, знищено понад 50 тисяч корів, що суттєво скоротило виробництво молока та м'ясних продуктів. Агрофірми в Херсонській, Запорізькій та Миколаївській областях зазнали серйозних втрат: один із найбільших українських виробників томатної пасти Agrofusion втратив заводи та сільськогосподарські землі через окупацію[2]. У Донецькій та Луганській областях повністю припинили роботу десятки м'ясопереробних підприємств, птахофабрик та фермерських господарств. Крім того, через мінування та бойові дії аграрії втратили доступ до частини орних земель, що суттєво зменшило обсяги вирощування сільськогосподарської продукції, необхідної для малого харчового бізнесу. Блокада

Чорного моря в 2022 році паралізувала експорт зернових та олійних культур, через що постраждали малі підприємства, що виробляли борошно, крупи, олію та інші продукти переробки.

Серед економічних факторів, зниження купівельної спроможності населення стало одним із головних викликів для малого бізнесу. Через війну доходи громадян скоротилися, а пріоритетними витратами стали товари першої необхідності, що зменшило попит на продукти середнього та преміального сегменту. Інфляція та знецінення гривні призвели до суттєвого подорожчання сировини, енергоносіїв і логістики. Держава змушена була підвищити військовий збір до 5%, що збільшило податковий тиск на бізнес. Крім того, в умовах високих ризиків більшість інвесторів утримуються від вкладень у харчову промисловість, що позбавляє малі підприємства можливості модернізації та розвитку [11].

Брак робочої сили є однією з найбільших проблем малого харчового бізнесу. Масова еміграція, яка розпочалася у 2022 році, призвела до втрати значної частини працездатного населення. Крім того, мобілізація значної частини чоловіків у Збройні Сили України ще більше загострила кадровий дефіцит. Проблема посилюється тим, що деякі чоловіки уникають офіційного працевлаштування, побоюючись мобілізації, що ускладнює пошук персоналу для малих підприємств [17].

Через обстріли та руйнування доріг і мостів багато виробників втратили доступ до внутрішнього ринку, а експортні маршрути довелося переорієнтувати на складніші та дорожчі шляхи. Наприклад, після підриву Каховської ГЕС у червні 2023 року значна частина сільськогосподарських земель півдня України опинилася під водою або залишилася без зрошення, що призвело до скорочення врожаю овочів та фруктів, а відповідно й до зменшення пропозиції для переробної промисловості. Крім того, через блокаду Чорного моря значну частину експорту довелося спрямовувати через західні кордони, що значно збільшило витрати на транспортування.

Малий бізнес в харчовій промисловості України продемонстрував неабияку стійкість перед безпрецедентними викликами. Пандемія COVID-19 та війна, що триває, змусили ці підприємства швидко адаптуватися, щоб вижити. Наприклад, багато ресторанів і кафе перевели свою діяльність на послуги доставки та їжі на винос, використовуючи онлайн-платформи для підтримки залучення клієнтів [10]. Адаптивність мала вирішальне значення для пом'якшення наслідків зменшення пішохідного руху та збоїв у ланцюжку поставок [18]. Ресторани прийняли інноваційні стратегії, такі як «Темні кухні» (кухні без обідніх зон) та концепції «Food Box», де попередньо підготовлені набори їжі доставляються клієнтам. Такі інновації допомогли підприємствам залишатися в роботі, незважаючи на обмеження, накладені війною [15]. Малий продовольчий бізнес також відіграв життєво важливу роль у підтримці місцевих громад, особливо під час війни. Багато з них надавали продовольчу допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО) та брали участь у волонтерській діяльності [15].

Для того, щоб підтримати малий харчовий бізнес в складні часи, держава та міжнародні організації започаткували програми підтримки, наведені на Рис. 6.

Рис.6. Програми підтримки малого харчового бізнесу в Україні

Джерело: складено автором

Програма «Власна справа» – це державна ініціатива в межах проєкту «єРобота», спрямована на підтримку малого бізнесу та підприємництва в Україні. Програма надає

безповоротні гранти до 250 000 грн для започаткування або розвитку власної справи. Для участі необхідно подати бізнес-план через «Дію», після чого відбувається його оцінка та співбесіда з представниками Державного центру зайнятості. Грант можна використати на закупівлю обладнання, сировини або оренду приміщення, а отримувач зобов'язується створити щонайменше одне робоче місце [1]. Програма «Доступні кредити 5-7-9%» – урядова ініціатива, яка дозволяє малому та середньому бізнесу отримувати фінансування під знижені відсоткові ставки. Програма спрямована на підтримку підприємців, які розширюють виробництво, впроваджують інновації або відновлюють діяльність після війни. Відсоткова ставка залежить від категорії позичальника та становить від 5% до 9%, а для бізнесу в деокупованих територіях передбачені додаткові пільги [7]. Програма «EU4Business» – це ініціатива Європейського Союзу, спрямована на розвиток малого та середнього бізнесу в Україні шляхом надання фінансової, консультаційної та освітньої підтримки. Програма включає грантові конкурси, доступ до дешевих кредитів через українські банки-партнери, навчання з бізнес-планування та стратегічного управління, а також підтримку в експорті української продукції на європейські ринки. Основний акцент робиться на підтримці жінок-підприємців, інноваційного бізнесу та компаній, які відновлюють діяльність у постраждалих від війни регіонах [13]. USAID надає гранти для малого та середнього бізнесу, допомагає підприємцям отримувати доступ до фінансування, проводить освітні заходи та консультації щодо виходу на міжнародні ринки [20]. Платформа «Дія.Бізнес» – це державний портал та мережа центрів підтримки підприємців, створена для надання інформації, консультацій та освітніх ресурсів для розвитку бізнесу в Україні. Платформа надає онлайн-курси, вебінари, бізнес-консультації, а також допомагає підприємцям у підготовці бізнес-планів та подачі заявок на гранти або кредити. У фізичних центрах «Дія.Бізнес», які відкриті в різних містах України, підприємці можуть отримати фахову підтримку, знайти партнерів або отримати доступ до інвесторів та державних програм фінансування [5].

Післявоєнний період створює як виклики, так і можливості для малого бізнесу в харчовій промисловості України. Реконструкція інфраструктури та відродження сільськогосподарського виробництва є критичними напрямками для відновлення малого бізнесу. Міжнародні інвестиції та допомога відіграватимуть вирішальну роль у цьому процесі. Малому бізнесу потрібно буде відновити свої експортні можливості та інтегруватися в глобальні ланцюги поставок, для цього знадобиться підтримка уряду та міжнародних партнерів. Впровадження інноваційних технологій та цифрових інструментів буде важливим для того, щоб малий бізнес залишався конкурентоспроможним у післявоєнній економіці. Стійкість та адаптивність малого бізнесу під час війни демонструють їх потенціал відігравати ключову роль у відновленні економіки України. Однак для досягнення цього потрібні скоординовані зусилля уряду, міжнародних організацій та приватного сектору [16].

Висновки

Сучасні структурно-динамічні тенденції розвитку підприємств малого бізнесу харчової промисловості в Україні визначаються впливом війни, економічної нестабільності, кадрових проблем та логістичних викликів, але, попри це, галузь демонструє певну адаптивність і поступове відновлення. Малий бізнес традиційно є основою харчової промисловості, що підтверджують дані про домінування мікро- та малих підприємств у більшості підгалузей, однак війна спричинила масове закриття підприємств, особливо в регіонах активних бойових дій. Значна частина харчових підприємств постраждала від руйнувань, втратила активи та сировинну базу через окупацію, а блокада портів значно ускладнила експортну діяльність. Економічні фактори, такі як зниження купівельної спроможності населення, інфляція, нестача

інвестицій та збільшення податкового навантаження, ще більше ускладнили розвиток галузі. Соціальні проблеми, зокрема дефіцит робочої сили через мобілізацію та еміграцію, також негативно впливають на функціонування бізнесу, особливо в сегменті переробки сільськогосподарської продукції. Проте попри кризу, урядові та міжнародні програми, такі як «Власна справа», «Доступні кредити 5-7-9%», «EU4Business» та «USAID», забезпечують певну фінансову підтримку для відновлення підприємств, що дозволяє сектору поступово пристосовуватися до нових реалій. Дані про відновлення експорту продукції рослинного походження, тваринних жирів та готових харчових виробів свідчать про стабілізацію зовнішньої торгівлі, а зростання числа мікропідприємств у 2023 році вказує на запуск нових бізнесів. Важливим фактором підтримки підприємців залишається цифровізація, що реалізується через платформу «Дія.Бізнес», яка допомагає підприємцям отримувати гранти, консультації та освітні ресурси. Попри всі труднощі, малий бізнес у харчовій промисловості залишається важливою складовою економіки України та продовольчої безпеки, а його подальший розвиток буде залежати від стабілізації макроекономічної ситуації, покращення умов кредитування, розширення програм міжнародної допомоги та післявоєнного відновлення інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Власна Справа: більше українців зможуть отримати гранти на старт або розвиток бізнесу у 2025 році. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/ca2eb10c-4f90-4215-a210-1b23aa410bfc?lang=uk-UA&title=VlasnaSprava> (дата звернення: 23.02.2025).
2. Втрати агрохолдингів у війні з росією: земельний банк. Latifundist.com. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/1016-rozpovidayemo-yakij-zemelnij-bank-vtratili-nibulon-agroton-paek-landfort-apk-invest-ta-inshi-kompaniyi-vnaslidok-okupatsiyi> (дата звернення: 23.02.2025).
3. Голюк В., Мехель Х. Сучасний стан та перспективи розвитку підприємств харчової промисловості України. Економіка. Фінанси. Право. 2022. № 10/1. С. 32–36. URL: [https://doi.org/10.37634/efp.2022.10\(1\).7](https://doi.org/10.37634/efp.2022.10(1).7) (дата звернення: 22.02.2025).
4. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV: станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 22.02.2025).
5. Допомога підприємцям у створенні та розвитку бізнесу. Дія.Бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/> (дата звернення: 23.02.2025).
6. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності з розподілом за кількістю зайнятих працівників. Держстат України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pdsg/kds_ved_z_ue.xlsx (дата звернення: 22.02.2025).
7. Кредити 5-7-9% для бізнесу: умови державної програми кредитування підприємців. ПриватБанк. URL: <https://privatbank.ua/business/5-7-9> (дата звернення: 23.02.2025).
8. Про офіційну статистику: Закон України від 16.08.2022 № 2524-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2524-20#Text> (дата звернення: 23.02.2025).
9. Товарна структура зовнішньої торгівлі в 2024 році. Держстат України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2024/zd/tsztt/arh_tszt2024_u.html (дата звернення: 22.02.2025).
10. Томаля Т., Прилепа Т. Майбутнє ресторанного бізнесу в Україні: тенденції та можливості розвитку ринку. Development service industry management. 2023. № 4. С. 201–206. URL: [https://doi.org/10.31891/dsim-2023-4\(30\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2023-4(30)) (дата звернення: 23.02.2025).

11. Хаєцька О. П., Лояніч В. О. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах війни. *Efektivna ekonomika*. 2023. № 6. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.47> (дата звернення: 23.02.2025).
12. Язіна В., Сабіров О., Матухно О. Аналіз впливу війни на ресторанну індустрію України. *Scientific opinion: economics and management*. 2024. No. 2(86). URL: <https://doi.org/10.32782/2521-666x/2024-86-6> (date of access: 23.02.2025).
13. EU4Business в Україні. *EU4Business*. URL: <https://eu4business.org.ua/> (дата звернення: 23.02.2025).
14. International Trade Centre. List of exporters for the selected product in 2023 (All products). Trade statistics for international business development. URL: https://www.trademap.org/Country_SelProduct.aspx?nvpm=1||||TOTAL|||2|1|1|2|1|1|2|1|1|1 (date of access: 22.02.2025).
15. Roik O., Malish V. Features of the development of the restaurant business in Ukraine under martial law. *Market infrastructure*. 2022. No. 66. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastruct66-14> (date of access: 23.02.2025).
16. Sas I., Kuričko P. Development of the economy and small agribusiness of Ukraine. *Scientific notes*. 2024. No. 37. P. 178–186. URL: https://doi.org/10.33111/vz_kneu.37.24.04.16.110.116 (date of access: 23.02.2025).
17. Shabatura T., Livinskyi A. Development of agricultural competences as a priority factor of the sustainable development of Ukraine's economy. *Ukrainian journal of applied economics and technology*. 2024. Vol. 9, no. 2. P. 307–312. URL: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-2-52> (date of access: 23.02.2025).
18. Stavska U. HoReCa market during the war in Ukraine: current state and key trends. *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practical activity*. 2023. No. 1(63). P. 48–60. URL: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-1-4> (date of access: 23.02.2025).
19. Stryzhak O., Pohuda N. Restaurant brand management in wartime. *Economics of development*. 2023. Vol. 22, no. 3. P. 21–31. URL: <https://doi.org/10.57111/econ/3.2023.21> (date of access: 23.02.2025).
20. USAID. Department of State U.S. Embassy in Ukraine. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/embassy-uk/kyiv-uk/sections-offices-uk/usaaid-uk/> (date of access: 23.02.2025).